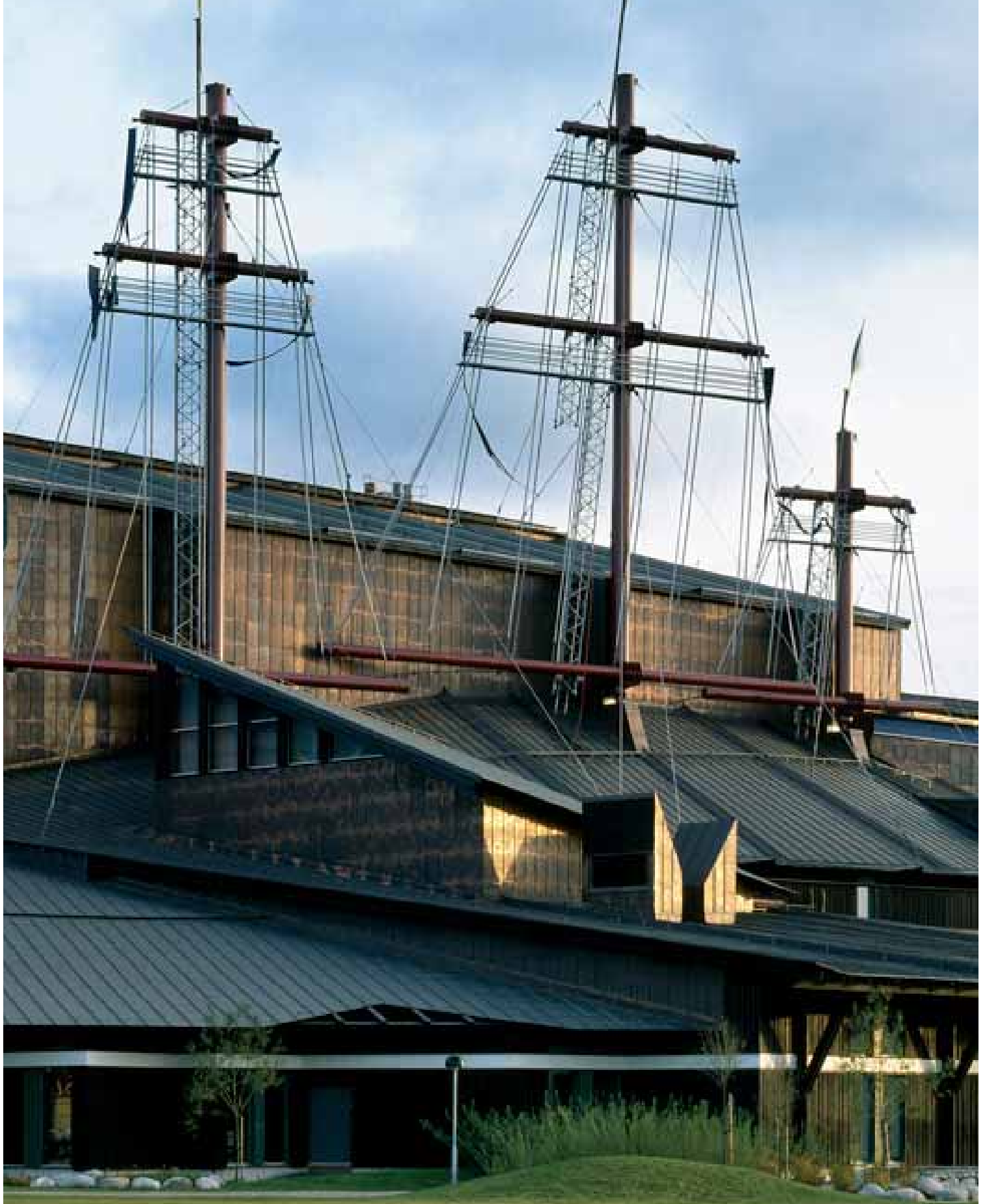


Vasamuseet

En unik byggnad för ett unikt föremål



**Vasamuseets byggnad tar plats som något organiskt levande i Galärvarvsparken.
Det böljande kopparklädda taket sluter sig kring skeppets stålmaster som en gång
Strömmens vatten slöt sig kring skeppet en augustidag 1628. Hela byggnaden blir med
sin nyskapande arkitektur som en bild av katastrofen och undergången.**

CATRINE ARVIDSSON, *Kultur- och byggnadshistoriker*

Omkring en miljon besökare lockas till Vasamuseet varje år för att se regalskeppet som kantrade och sjönk på sin första resa 1628. Det gör Vasamuseet till landets mest besökta inomhusmuseum. Som ett fullt identifierat örlogsskepp som bärgats och restaurerats är Vasa ett unikt historiskt minnesmärke som attraherar alla kategorier av besökare. Vasamuseets byggnad förvaltas av Statens fastighetsverk och är en av huvudstadens mest framträdande arkitektoniska accenter. Det unika 1600-talsskeppet bevaras, exponeras och förklaras i en lika unik museibygnad.

FRÅN VRÅK TILL VÄRLDSATTRAKTION

Regalskeppen var flottans största fartyg under 1600-talet, och av dem var Vasa ett av de mest påkostade och bäst bestyckade med sina 64 kanoner. Skeppet skulle användas i det pågående kriget mot Polen, och det hade naturligtvis också fått en roll i det storkrig som härjade Europa, det trettioåriga kriget, som Sverige snart skulle gå in i. Vasas utvändiga utsmyckning med lejonen som håller Vasaskölden och omkring 700 andra skulpturer hade ett tydligt budskap. De förhärliga Gustav II Adolf och hans ätt och rikets styrka och ärorika historia. Skeppets bildspråk var en del av krigspropagandan.

Den 10 augusti 1628 hade många sökt sig till stadens kajer och stränder för att se när Vasa lämnade kajen nedanför Slottet för att ge sig ut på sin första resa. Hustrur och barn till besättningen hade privilegiet att få följa med ett stycke. Efter bara 1300 meters färd kom en kastvind som fick skeppet att kantra så att vatten strömmade in genom kanonportarna. Ett femtiotal personer drunknade när Vasa sjönk med «stående segel, flaggor och allo», som det står i rapporten till kungen. Ingen kunde dömas som skyldig till katastrofen, som var en följd av tidens otillräckliga kunskap om stora skepps stabilitet.

En hängiven amatörforskare, ingenjören Anders Franzén, lyckades 1956 lokalisera Vasa i farvattnet utanför Beckholmen. Med sin entusiasm lyckades han inte bara väcka allmänhetens intresse, utan också förmå myndigheter och enskilda att bidra med resurser för att bärga fartyget. Tidningar, radio och teve rapporterade om fynden som bärgades från vraket, och höll intresset vid liv. När Vasa lyftes upp ur djupet en april dag 1961 kunde den spännande bärgningen följas i direktsändning. Skrovet låg först uppstगत i Gustav v:s docka på Beckholmen i väntan på att det provisoriska museet vid Alkärrret skulle färdigställas. I Beckholmsdockan gjordes större delen av de arkeologiska undersökningarna. Konserveringen av skrov och föremål tog sedan fart efter flytten till Wasavarvet, det provisoriska museet. Redan i det första museet blev Vasa en stor attraktion, trots att hon saknade både master och utsmyckning.

DET VINNANDE FÖRSLAGET

Om Vasa skulle kunna bevaras och beses av framtida generationer måste man lösa frågan om en permanent förvaring i en byggnad som kunde garantera lämpliga klimatförhållanden. Byggnadsstyrelsen, som fått regeringens uppdrag att projektera för en permanent museibygnad, utlyste en allmän nordisk arkitektävling 1981. I beslutet hade man angivit en lokalisering till Galärvarvsområdet, med skeppets placering i dockan. Det utsprängda rummet i fast berg erbjöd en möjlighet till torra och täta utrymmen långt under Strömmens nivå. Dessutom skulle Vasa kunna bogseras in i museet på den ponton hon var uppställd på. Tävligen kom dock att omfatta hela Galärvarvsområdet och lämnade möjligheten till en annan placering öppen. Uppdraget omfattade också planering av museets omgivning.

Av 381 inlämnade förslag var det två

som fick dela på första priset: ett danskt under mottot «Om hundra år är priset glömt» med skeppets placering vid Alkärrret och ett svenskt som presenterades som «Ask». Det svenska förslaget hade, enligt juryns utlåtande, bemästrat problemen med skeppets placering i dockan och hade dessutom på ett övertygande sätt utnyttjat läget i Djurgårdsparken. Efter en teknisk och ekonomisk bearbetning valde Byggnadsstyrelsen «Ask» för fortsatt bearbetning.

Projekteringen genomfördes av Månsson Dahlbäck Arkitektkontor AB. Byggnadsstyrelsen upplät ett kontor i den gamla skridskopaviljongen på Kastellholmen med utblick mot Galärvarvsparken. Härför kunde Göran Månsson och Marianne Dahlbäck tänka sig in i hur byggnaden skulle stå sig mot landskapet med dess vatten och vegetation under olika årstider. Det nya museet skulle också samverka med Nordiska museet, som sedan ett sekel tillbaka intar en ärevärdig plats i vyn mot Djurgården.

BYGGNADENS UTFORMNING

Inför arkitekternas fortsatta arbete betonade juryn förslagets kvaliteter. «Med



De olika byggnadsdelarnas stegrande sneda takvinklar ger en känsla av rörelse. Det är som om skeppets kantring upprepas i museet.

sina färger, sina vimplar och stänger, taksprång, broar, skärmtak och lykta har det en glad och stark karaktär som måste bibehållas.» Det lustfyllda och okonventionella uppslaget gick inte förlorat, men byggnadens formspråk är resultatet av många tekniska och formmässiga överväganden. Under en promenad runt byggnaden ändras intrycken i takt med stegen. Det är en komplex byggnad som är genomtänkt i alla detaljer. Krav och funktion samverkar med form och färg, exteriör med interiör.

Landskapet och stadsrummet hade fått bestämma byggnadens riktning och utbredning. Berget möter och balanserar den väldiga volym som krävdes för att rymma det riggade skeppet. Mot de öppna ytorna, Galärparken och vattnet, har volymen brutits ner i delar som hålls samman genom materialverkan och färgsättning. Nordiska museets imposanta fasad har fått behålla sin position i vyn mot Djurgården.

Byggnadsstommen är platsgjuten betong som utvändigt är klädd med koppar och limträpaneler målade i traditionella kulörer som falurött, tjärsvart, ockragult och grönt. Färgerna spelar en väsentlig roll i artikulationen av byggnaden. I vårdprogrammet som Månsson Dahlbäck Arkitektkontor tagit fram för Statens fastighetsverk betonas materialens och färgernas betydelse ur flera aspekter. De röd- och svartfärgade träpanelerna har gammal hävd och återfinns i enkla varvsbyggnader såväl som under svensk stormaktstid. De erinrar om «konsten att nå en monumental verkan med de fattigas

material.» Den svarta slamfärgen ger en mörk och matt yta, som fungerar som skugga i landskapet. Linoljefärgen har en egen lyster, och är ett beprövat klassiskt svenskt målningsmaterial. Vasamuseets kopparklädda tak och väggar kommer med tiden att få en ojämn ärgad lyster, beroende på utsatthet för regn och ljus. När man lagar eller byter ut plåt kommer de nya partierna att synas som fläckar. «De får ingå i den del av teaterföreställningen som handlar om byggnadens åldrande», skriver arkitekterna i vårdprogrammet och förklarar att det är en fördel med denna dimension, när det gäller en byggnad som behandlar en historisk problematik.

Invändigt har betongen lämnats med synliga gjutskarvar. Istället för vanliga fönster har isolerglas i metallramar pressats mot betongen. Avsaknaden av fönsterbågar understryker dessutom att det inte är ett ordinärt hus. Den administrativa delen av byggnaden har vanliga fönster. Materialen är överlag enkla, de klarar hårt slitage och är viktiga för byggnadens robusta framtoning och estetik som knyter an till miljöer och byggnader vid varv och hamnar med dess kajer, bryggor och skjul.

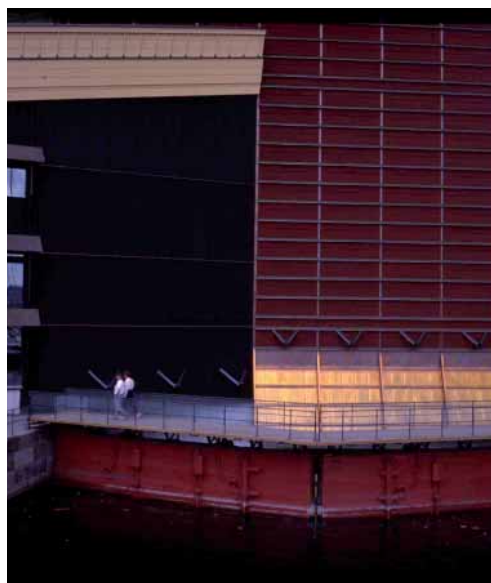
I den 34 meter höga hallen kan Vasa beskådas i sin helhet från för till akter, och från köl till rigg, men också i detalj från sex nivåer. Besökarna slussas inte i någon given riktning utan förflyttas sig spontant mellan de öppna planen för att skärskåda skeppet eller ta del av de tematiskt uppbyggda utställningarna som är spridda i museet. Arkitekternas avsikt var att undvika en konventionell rumsupplevelse och

känsla av att befinna sig i ett utrymme med golv, väggar och tak. «Rummet är ... upplöst, dramatiskt, fragmentariskt, ett pågående skådespel där publiken deltar och där scenerierna skiftar när olika utställningsarrangemang avlöser varandra.» De obehandlade naturmaterialen, och dit räknas även betongen, ger tillsammans med inredningarna i övrigt det eftersträvade intrycket. Den norra stenväggen i dockan är uppbyggd med originalstenen. Taken är klädda med plattor av träull och golven är lagda med gatsten, kalksten och bräder. Inredningarna utformades i samarbete med Tempera Arkitekter AB.

I hallens norra del ryms filmsalar, skolasal, mötesrum och andra lokaler. I butiken, som finns i en utbyggnad i bottenplanets sydöstra hörn, flödar dagsljus in genom den glasade väggen. Restaurangen hittar man i bottenplanet med terrass mot vattnet. Museets administration, verkstäder och andra lokaler är förlagda till byggnadens södra del och isolerar skeppshallen från solsidan.

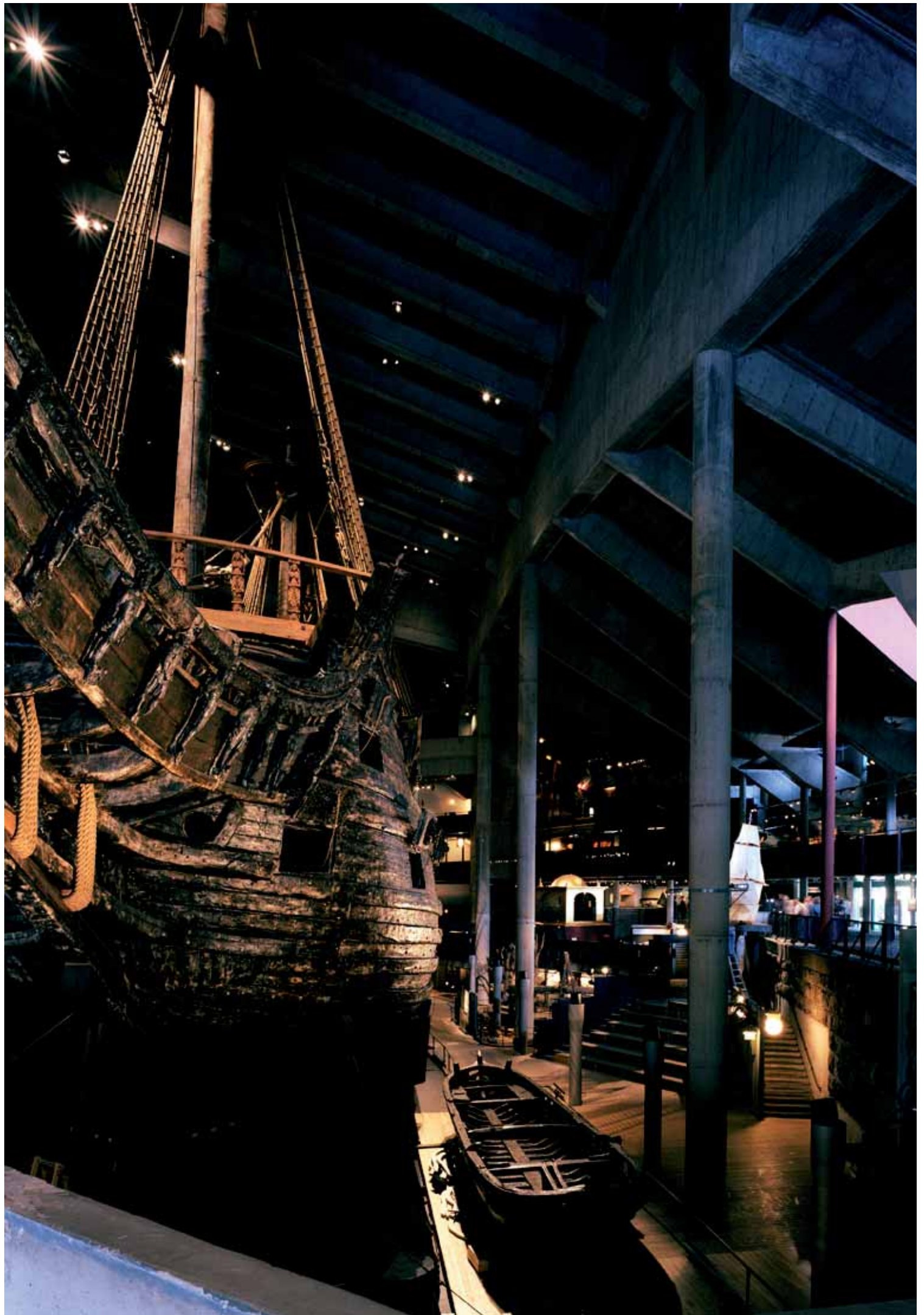
OMGIVNINGARNA

Arkitekternas uppdrag omfattade även Galärvarvsparken med vägar och växtlighet. Omgivningarna medverkar i det arkitektoniska och scenografiska sammanhanget, och gränserna mellan ute och inne är flytande. Promenaden förbi Nordiska museet mynnar i ett stensatt torg framför den bevarade delen av dockan. Den vattenfyllda dockan skjuter in under byggnaden, och gatans stenläggning fortsätter obruten in i entrén och skeppshallen. Arkitekterna har förklarat sin idé



T.v. Faluröda och tjärsvarta fasadelement knyter an till enkla byggnader och skjul vid hamnar och kajer. Sneda utsprång och oväntade byggnadselement stärker känslan av skeppsvarv liksom de bevarade portarna till den gamla dockan.

T.h. I den 34 meter höga skeppshallen kan man se Vasa i sin helhet från för till akter. Rummet är medvetet upplöst och besökarna rör sig spontant mellan de öppna planen.



som en vision av själva skeppet. «Teater-spelet kring Vasa inbegriper också byggnaden och omgivningarna. Vasas master sitter symboliskt utanpå byggnaden och berget stoppar den från vattnet inrusande skeppsvålnaden.» Leken med elementen fortsätter norr om byggnaden. Kullarna på den öppna gräsytan norr om museet är vågskvalpet som uppstår av trycket från Vasa. Museiområdet avgränsas mot den öppna ytan med en plantering av klotformade pilar, som dragits upp från sticklingar vid strandkanten. Kullerstenen utmed fasaden tar hand om regnvattnet från taken.

Området mot väster får sin karaktär av sammanhanget med vattnet och kajen. Museifartygen – den svarta, vita och ockragula isbrytaren Sankt Erik och det röda fyrskeppet Finngrundet – kan nås från en brygga inifrån museet och medverkar i den scenografiska helheten tillsammans med bryggorna och båttrafiken på vattnet. Med en landgång över dockan har man fått en sammanhängande promenadväg utmed vattnet.

KOMPLETTERANDE KLIMATSYSTEM

Vasamuseet skiljer sig från vanliga museer genom att hallen där huvudattraktionen kan beskådas har funktion av monter som ska skydda och bevara skeppet. Där råder ett konstant klimat med en temperatur på ca 17–20 °C och en luftfuktighet på ca 55 procent. Besökarna passerar genom fyrdubbla slussar.

Skeppet belyses med ett artificiellt ljus som är avpassat för att framhäva skeppet i den dunkelt belysta omgivningen, men

ska samtidigt inte vara skadligt för det långsiktiga bevarandet.

I början av 2000-talet upptäckte man att Vasa drabbats av utfällningar av svavel, som bland annat orsakades av det sviktande klimatsystemet med varierande pH-värde och stora skillnader i fuktighet i och omkring skeppet. Den ovanligt regniga sommaren 2000 lockade långt fler besökare än vad systemet var beräknat för, och problemen blev uppenbara. Man hade redan planer på ett nytt klimatsystem, men insåg att det måste utvecklas genom ett bättre samarbete mellan konservatorer och tekniker.

Under 2003–04 installerades tre separata och kompletterande system. Nere i dockan står sex tilluftsdon som skjuter ut tempererad luft i hög hastighet utmed skeppets sida, och fungerar som en skyddande luftridå mellan besökarna och Vasa. I räckets på plan fyra och sex sitter små tilluftsdon som blåser ut sval luft som följer golvet och pressar undan fukt och koldioxid från besökarna, bort från skeppet. I taket ovanför Vasas akter ser man en rad stora utblås som förser akterpartiet med behandlad luft. Ett fyrtiotal mätstationer i och runt Vasa ger information till ett styrsystem som i sin tur styr ett centralt cirkulationsaggregat som reglerar värme, kyla, fukt och avfuktning i luftningssystemen. Mätningar visar att rörelser i skeppet som orsakades av det tidigare instabila systemet tycks ha minskat. Det är svårare att mäta svavelutfällningar, men man kan tydligt se att de inte förekommer lika frekvent som tidigare. **KV**



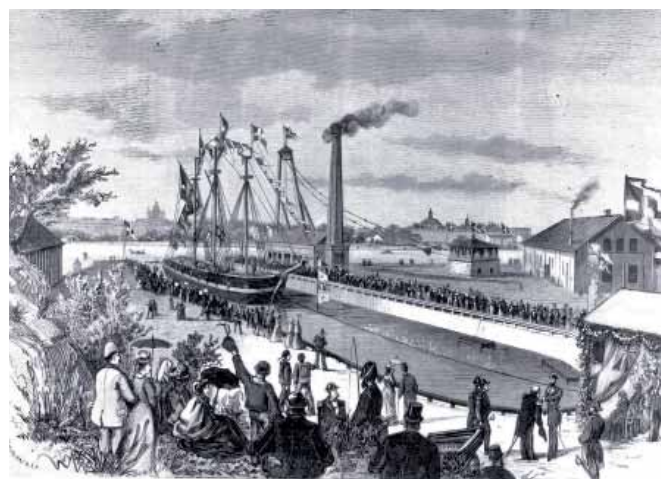
Luftdonen längs västra väggen ser till att skeppets akterparti har rätt klimat.



Kullersten och böljande gräsmattor norr om museet har lånat former från vågor som slår mot en stenstrand.



Från Skeppsholmen avtecknar sig museibygnadens stålmaster mot himlen och ger en uppfattning om skeppets storlek och höjd över vattnet.



Vasaskeppet vilar i Galärvarvsdockan från 1879. Utanför museet har dockan bevarats med sin vattenspiegel.